

Az egyik leginkább különös és meglepő találat a *mindig alatta marad valami* című szöveg, amely azt mutatja, hogy az alapvetően klasszikus hagyományok talapzatán álló, bár az avantgárdtól és az úgynevezett népi szürrealizmustól a korszellemnek megfelelően megérintett költészetet – ha csak egy verspróba erejéig is, de – az 1975-ös e. e. cummingsfordításkötet olvasásakor megkísérettette egy absztraktabb, konceptuálisabb avantgárd versnyelv – s ez akár az életmű nagyobb távlataiban is kérdéseket vethet fel. Hasonló a helyzet a Tandori Dezsőnek ajánlott *Még így sem* című vers esetében is. Bár az tudható, hogy Bertók és Tandori között a hetvenes évektől szellemi-költői és baráti kapcsolat volt, ennek a nyomai inkább a háttérben, esszéikben és levelekben találhatók. Itt azonban Bertók egy izgalmasan felbontott (vers)nyelvtan kísérletével próbálkozik, amely egyszerűsmind Tandori előtti tisztelgés is lenne.

Az alább olvasható versválogatás utolsó három darabjából kettő Csorba Győzőnek szól, s mindkettő alkalmi vers. Az egyiket nem is egyedül jegyzi Bertók, az apropója Csorba szerkesztőségi köszöntése, miután 1985-ben – első nem Budapesten élő költőként – elnyerte a Kossuth-díjat. A másik komolyabb darab, a hetvenéves Csorbát köszönti. Élőbeszéd, „dumálás” hangvétele némiképp az 1984-es *Ágakból gyökér* kötet idegenvezetős szövegeit idézi. Ami a szöveg érdekessége, hogy abban kettejükön kívül a nagy pécsi előd, Janus Pannonius is megidéződik – nyilván nem véletlenül, hiszen Csorba sokat tett azért fordítóként, hogy Janus versei magyarul is olvashatók legyenek.

És bizonyos szempontból a *Nagyobb nem lettem, csak védtelenebb* is alkalmi vers, hiszen a költő ötvenedik születésnapjára és az ünneplésére reflektál. (Bár az 1981-es *Tárgyak ideje* kötet *Kockakövek* című ciklusából azt is tudjuk: „Mert minden vers alkalmi vers, / alkalmat benne ne keress”.) Ugyan a költőszerep (ön)ironizálása ezt a verset is áthatja, talán egy fokkal személyesebb, énközpontúbb, a szerzői éltre fókuszáló ez a vers, mint a korabeli írások (és talán a teljes életműre kiterjeszhető ez az összehasonlítás). Talán ez lehetett az oka, hogy mindeddig ez se került a nagyközönség elé. Ugyanakkor érdekes látni az önreflexiónak azt a komplexitását, ami ezt a szöveget jellemzi.

B E R T Ó K L Á S Z L Ó

Az ősz lobogói

Szeptember tizenötödikén,
reggel, hat óra negyvenötkor
indult a szagok támadása.
Egy lábas ködös röpteréről
disznóveseszag-kötélék
rajtolt bombázni gyomromat.
A mosókonyha halma mögül
hipószag nehéztüzérséggel
lövete tudóm tornyait.
Orrom szélfutta szavannáit
kétsövű tankokkal tiporta,
elfoglalta fekete gázzal.
Szeptember tizenötödikén

a busz megtellett kígyószaggal,
gyalogosai szuronyrohammal
vették be koponyám falát.
Szomszédom ápolt felöltőjén
felrobbant egy naftalinbomba,
felhője belengett tüdőmbe.
És a negyedik megállónál
ejtőernyősök szállingóztak
vágóhídi, bőrgyári szaggal.
Szeptember tizenötödikén
egy ország megint elesett.
Csontjaim csúcsain az ősz
lobogóit fújja a szél.

(1960-as évek)

Fészkelődsz a friss kertiföldben

Elkéstél vízipálma.
Veled egyidősek virágba,
bokornyai zöldbe erősödtek.
Te nem bocsáthatod meg a földet,
árokpart lapulevele,
csalánja alól merítettet,
a megalkuvást, a dilettáns
totojázást: tán az is jó lesz,
te ragaszkodtál a törvényhez,
megsápadtál, apró maradtál.
Miről koplalva álmodoztál,
fészkelődsz a friss kertiföldben.
Leszel-e ablakot betöltő,
szerencséseket megelőző?
Mikor látlak jó egészségben?

(1960-as évek)

[Már-már Ezékiel...]

Már-már Ezékiel
példája lett a mentség;
igen, ha hetven napra

szabadságra mehetnék,
csak, hogy magamba szálljak,
magam fölé kerüljek,
sanyargatni a testet,
repülni egyre följebb,
messze az emberektől,
a gondtól és zsvajtól,
igen, ha hetven napig
elmélkedhetnék, akkor
meglátnám dolgok mélyét,
minden látszat fonákját,
s lennék pontos igéket,
sötét utakra lámpát,
de hivatal, család van,
s nincs pusztaság közelben,
és az ókori módszer
manapság korszerűtlen.

(1960-as évek)

Költők

Az egyik

Ülök a dombom tetején
háttal a többieknek,
azt hiszem, rám figyelnek,
mit nézne sok szegény?
Repül a költemény
vállamon át a völgynek.
Hogy fejek is betörnek?
Ja, kérem! Látom én?

A másik

Merre jársz, Múzsza? Sehol egy lányom.
Régi verseim adminisztrálom.

(1970-es évek)

mindig alatta marad valami

avagy a guberáló motyog e.
e. cummings hétvégi telkén
egy valószínűtlenül magast
églarakás tompa árnyékában

itt ez a sok vacak no nézd
ez a hosszúkás vagy ez a l
apos talán ez a hosszukásé
s lapos jó lenne /mire is?
/ talán arra talán helyett
e vagy akkor semmiképpen n
e hagyjuk itt fogd meg ést
együk oda vissza hiszen it
t ez a sok vacak no nézd e
z a faágra hurkolható kötél
szerű izé ez a gigantikus
sá rákosodott összefonódás
s molekula erre talán /kip
róbálhatnánk ha éva évikev
ica nem hinne a megalázkod
ásban ha tör kötél helyett
nem lenne/ itt ez a sok va
cak no nézd valami halálfe
jes rovarirtó talán légtor
nász pókok ellen talán vár
atlan halál ellen /éva évi
ke vica érti a cselt mellé
artója is ide röpült ide a
környezeti ártalmak szemek
özé/ inkább túlnépesedést
mint belenyugvást számítgat
ják a tojásfejűek úgyis it
t ez a sok vacak no nézd e
z a szócséplés ez a rakosg
atás ez az éva évike vicam
i helyett talán ezért szer
etem ezért a mindig alatta
marad valamiért talán itte
z a sok vacak no nézd ez a

(1975. szeptember–november)

[e. e. cummings (1894–1962) a 20. századi amerikai költészet ikonikus alakja. Mind ez idáig egyetlen verseskötete jelent meg magyarul: az Európa Könyvkiadó *Napjaink költésze* te sorozatában, 1975-ben, *99 vers* címmel. A verseket Kálnoky László, Tandori Dezső és Weöres Sándor fordította. Bár a cummings-kötetet nem találtam meg Bertók könyvtárá-

ban, a vers keletkezési időpontja alapján nagy bizonyossággal feltételezhetjük, hogy ol-
vasta. Ugyan közvetlen hatásnak aligha tekinthető, ám ez a vers felveti a kérdést, hogy a
kilencvenes években íródó szonettek mondat- és szócsonkolásainak milyen magyar és
világirodalmi előképei lehettek. | Az *Emlékek választása* gépirata alapján úgy tűnik, a vers
Keszthelyi Rezső szerkesztő javaslatára maradt ki a kötetből.]

Még így sem

T. D.-nek

Évekkel ezelőtt írnom kellene,
hogyan tudjam, *ki volt...*, *hol jártál*, gyere!
de leszaladtam egy zacskó tejért,
és ott feledtem magam – nos ezért.

Egyébként jövőre is jólesett
az a *még így sem* megemlékezet,
szorítom, mint a deszkadarabot,
ha a tengeren sétálgatok.

Írhatnék (mit még?) butaságokat.
Te jól tudod, a költő okozat,
csókoltatom hát verebeidet,
viszek nekik tavalý, ha elmegyek.

Még annyit, hogy addigra lefogyok,
de ezt ne terjeszd, nem igazi ok,
s ha otthon találod magad: ölelem
évekkel ezelőtt, azaz melegen.

(1978. november 8.)

[Eredeti címe: *Levél Tandori Dezsőnek*. Tudomásom szerint nyomtatásban korábban nem
jelent meg, ami azért is különös, mert Bertók és Tandori a hetvenes évek második felétől
már jóban voltak – aminek viszont kevés explicit jele maradt a Bertók-életműben. A vers
nyilvánvalóan Tandori 1978-as *Még így sem* című verseskötetére reagál. A Bertók könyv-
tárában található példány dedikációja arról árulkodik, hogy könyvet cseréltek. „1978. VI.
16. / Baráti szeretettel Bertók Lászlónak, viszonzásul *is*, boldogabban-szomorúan szép
kötetével immár!! / Tandori Dezső”. Tandori minden bizonnyal kapott egy dedikált pél-
dányt az *Emlékek választása* kötetből.]

Csorba Győzőnek, amikor a Jelenkor szerkesztőségében a Kossuth-díjára koccintottunk

Mert egyedül győztél, s nem perc vezetett diadalra,
sokszorosán Győző, büszke a pátria rád,
pörge babérkoszorúd levelét csipegetve reméljük,
eltart századokig, s él, ami kapta, a Mű.

Pécs, 1985. május 7.

[kézírással:]

Sok szeretettel:

Bertók Laci
Szederkényi Ervin
Pákolitz István
Hallama Erzsébet
Csordás Gábor
Parti Nagy Lajos

Kéziratoss eredeti (változata)
a helyszínen átadva Csorba Győzőnek.
B. L.

Nagyobb nem lettem, csak védtelenebb

Ez azért túlzás, mondták illetékes
körökben alkalmi illetékesek,
mikor átmenetileg ötvenéves
lettem, s szülőmgyém megünnepelet,

azazhogy néhány ember, mintha egy
vármegye lenne, fogott az egészhez,
s csatlakoztak vagy nem a többiek,
végül is megtelt étellel a képlet,

azt is mondhatnám csöndesen, hogy szép lett,
s hogy azért-e, mert olyan szép gyerek

vagyok, vagy talán mert mégsem az évek
számítottak? úgyszólván egyreমেgey,

nagyobb nem lettem, csak védtelenebb,
s most sem tudom, hogy kinek mennyit érek.

(1986. március – április 16.)

[A verset abban a mappában találtam, amely *A kettőszakadt villamos* kötet anyagát tartalmazza. Nem találtam nyomát, hogy bárhol megjelent volna.]

Csorba Győző hetvenéves

Győző, ez nem igaz... Várjuk meg inkább
a holnap délutánt és menjünk ki a
Kossuth Lajos utcába, álljunk meg a
Széchenyi tér sarkán s nézegessük a
gyönyörű nőket, akik mint a folyó
ölelnek és sodornak akkor is, ha
ránk se hederítenek. Tán föltűnést
kelthetünk valamivel, egyikünk se
dinnyehej még. Leülhetünk az eltűnt
járdaszegélyre, röpködhetünk kicsit
a városháza s a Hunyadi-szobor
között, egyszer-egyszer ellibeghetünk
a Jelenkor ablakáig, esetleg
a belvárosi templomig, s ha akkor
sem vesznek észre, beszélhatunk, igen,
beszélhatunk nekik, hogy „mire föl?”. Vagy
annyit csak, hogy „jaj” s „de kérem!”
De talán magától is odanéz valamelyik
egy pillanatig. Mint amikor a hal
fölbukik a vízből levegőért, ku-
kacért, ki tudja mért. Talán, hogy még bizarrabb
legyen az egész. Hogy ne legyen igaz
sem a hetven év, sem az ötven-
egy, sem az ötszázötvenkettő. Hiszen
az történt csak megint, hogy kitudódott
az összeesküvés, vagy mi, s iszkolunk
dél felé János püspök tétova, de
leggyorsabb kocsijában, s az idő, mint
az árnyékunk, szalad utánunk. S épp elég,
hogy eddig kibírtuk. Nem lenne csoda,
ha magunkat önként földadnánk, dehát
régimódiak vagyunk, ragaszkodunk
az elveinkhez. A király bárkinél

jobban tudja ezt, azért nem küldött ránk
mind ez ideig katonákat, s azért
hagyja, hogy meglépjünk. Neki is jobb lesz,
ha így oldódik meg. Mi is? Dicsőség,
vagyon, könyv itt marad, s ami számít, az
mind ott, ahol az ifjúság, ahová
megyünk. Ferrarában? Padovában? Vagy
még messzebb? A déli tengerek párás
öbleiben? Csak a testünk ne hagyjon
cserben végképp. Hol itt, hol ott akad meg
benne valami, mintha egy vénembert
vonszalnánk máris, holott erre alig
készültünk, s most sincs vacakolni időnk.
Talán majd Medvevárban. Igen, ott majd
megpihenünk. De még hogy ilyet,
beleszakad a szív, hogy el kell hagynunk
kies városunkat, a Mecsek boldog
lankáihoz kötözött kerteket,
el a gyanútlan mandulafákat,
az asszonyokat, a lányokat, akik a
legszebbek voltak és maradnak most már
mindörökké. Ámen. Miközben így-úgy
azért megvagyunk még, és ők holnap is
ott bozsognak a Kossuth utcán, ott
a Széchenyi téren, s kiket nézegetni
méltóbb hozzánk, Győző, s ajándéknak is
ér talán annyit, mint egy vers, egy szagos
bukéta, egy ölelés, s illőbb, mint egy
ki tudja, hogy hány éves öregember
hetvenedik? ötszázötvenkettedik?
ötezredik? születésnapját-mijét
fölemlegetni, sőt, megünnepelni.

(1986. augusztus – szeptember 5.)

[A versben Csorba és Bertók alakján kívül Janus Pannonius is megidéződik – ez azonban több afféle pécsi költői „családfánál”, Csorba jelentős szerepelt vállalt a Janus-versek magyarra ültetésében, így például 1986-ban is az ő fordításában jelentek meg a humanista költő pajzán epigrammái.]

(folytatása az októberi lapszámban következik)